

Že se to nemohlo podať, je nám asi dost jasné, ale výsledok pokus nijak nesnižuje.

Snad se môžeme z tragédie slovenských Židů prece jen něčemu poučit. Snad tomu, že se takovým masovým vraždám může zabránit pluralistickou a demokratickou mezinárodní kulturou a dorozuměním mezi národy. Jistě však budete se mnou souhlasit, že takový záměr nepatří do programu této konference, ale do konference jiné.

## Protižidovské zákonodarstvo slovenského štátu

Katarína Zavacká

Protižidovské zákonodarstvo slovenského štátu vzbudzuje medzi vedeckou i laickou verejnosťou mnohokrát záujem. Na prvom mieste sa kladú otázky - aké bolo, čo obsahovalo, či a v akom rozsahu sa využívalo. Ale súbežne by sa mali klásť otázky, prečo sa vytvorilo a v čom spočívali jeho korene.

Z pohľadu vývinu československého štátu od roku 1918 ako právneho štátu sa javí toto porušenie základných princípov občianskych práv a slobôd a ľudských práv a slobôd ako návrat do temného stredoveku právneho myslenia a tvorby práva. Ale nebolo to až také neočakávané. Veľmi hlasné signály antidemokratického prístupu k tvorbe práva pod vplyvom antidemokratického politického systému zazneli po víťazstve boľševickej revolúcie v Rusku, po nástupe fašizmu v Taliansku a nacionálneho socializmu v Nemecku. Zásadný obrat v ponímaní právneho štátu - synonyma rovnosti občana pred zákonom a sudcovskej nezávislosti poskytol možnosť amorálneho zneužitia práva voči jednotlivcom, resp. skupinám. Platforma protižidovského zákonodarstva sa vyvíjala v tesnom závese s protidemokratickým zákonodarstvom, porušujúcim dovtedy platné občianske práva a slobody, zakotvené v demokratických ústavách a zákonoch. Nielen publicistická tlač oboznamovala čitateľov o zmenách v politickom systéme najskôr v sovietskom Rusku od roku 1918, neskôr v Taliansku a potom v Nemecku. Venovali jej pozornosť aj vedecké časopisy a publikácie.<sup>1</sup> Vzťahom práva a totalitného politického systému sa začali právnici v Československu zaoberať najmä po nástupe nacizmu v Nemecku. Z talianskeho fašizmu bola pre komparáciu zaujímavá Charta del Lavoro (Charta práva), Fašistická doktrína a z nemeckého nacizmu Hitlerov Mein Kampf. V talianskom fašizme presadzoval Mussolini heslo - všetko pre štát, nič proti štátu, nič mimo štát.<sup>2</sup> Proti demokratickej idei slobody jednotlivca postavil fašizmus ideu autoritatívneho štátu, podriaďujúcu jednotlivca i skupiny zvrchovaným záujmom štátneho celku. Proti demokratickej idei rovnosti všetkých pred zákonom postavil princíp vodcovský, podľa ktorého iba vybraní jednotlivci, nadaní, schopní pre svoje úlohy, mali viesť národ a riadiť štát. Z týchto dôvodov nebol pre fašizmus prijateľný princíp trojdelenia štátnej moci a priorit štátu sa prejavila aj v ekonomike, kde

nadradenosť záujmov štátu a národa nad záujmami jednotlivca a skupín bola základom pre budovanie nového hospodárskeho a sociálneho poriadku, spočívajúceho na sociálnych reformách.

Svojím poňatím totality bol agresívnejší nemecký nacionálny socializmus, pre ktorý, podľa Hitlera, bol štát prostriedkom k cieľu. Teória nacionálneho socializmu mala základ v pevnej národnej pospolitosti a v rasovej čistote. Záujmy jednotlivca boli podriadené taktiež národnej pospolitosti a zaradenie k určitej rase bolo základom, ktorý jednotlivec nemohol zmeniť, pretože bola podmienená biologicky.

Sovietsky model bol internacionálny, a tým sa zdal aj menej nebezpečný. Avšak ani internacionalizmus sa nevzťahoval na všetkých, ale iba na určitú skupinu - z robotníkov, roľníkov a inteligencie. Nezahŕňal všetkých a vylučoval mnohých. Naopak, nacionálny socializmus zlučoval celý národ. Príslušnosť k národu bola legitímáciou. Pri internacionalizme ani príslušnosť ku skupine - triede neznamenal istotu. Vrstvy príslušníkov k určitej triede sa menili podľa potrieb politiky. Vplyv internacionálneho prístupu bol v dvadsiatych a tridsiatych rokoch prekrytý nacionálnym. Nacionalizmus bol "komornejší", vzťahoval sa na menšiu skupinu ľudí a pôsobil dojmom istejšieho výsledku. Na prvý pohľad vylučoval z konkurencie viacerých a pomenovateľnejších ako ponúkal internacionalizmus.

Svojou agresivitou a ideologickou prepracovanosťou najmä v otázkach priority nemeckého národa voči iným národom, ale už špecifikovanej príslušnosťou k rase, zaujal na medzinárodnopolitickej scéne pozornosť určitých skupín politikov v rôznych štátoch. Pre zabezpečenie svojej hegemonie si víťazná ideológia fašizmu a nacizmu prispôbila pre svoje potreby i činnosť štátnej moci a správy a zákonodarstvo. Po uchopení moci Hitlerom v marci 1933 bola na základe zmocňovacieho zákona likvidovaná demokratická Weimarská ústava<sup>3</sup> zaručujúca dovtedy rovnosť pred zákonom, občianske práva a slobody a princíp parlamentnej demokracie s pluralitným politickým systémom. Útok proti občianskym právam a slobodám sa v Nemecku začal veľmi rýchlo vo všetkých oblastiach spoločenského, politického, kultúrneho a hospodárskeho života. V prvom rade bol namierený proti politickej opozícii.<sup>4</sup> Právnym zakotvením porušenia, resp. likvidácie základných občianskych práv a slobôd bol položený základ a rozvoj právnych úprav vrcholiacich prijatím Norimberských zákonov, ktoré našli odozvu u antidemokratických a antiliberálnych politikov v rôznych štátoch.

Pre postavenie práva v etablovanej sa totalitnej spoločnosti nacionálneho socializmu v Nemecku bolo už v rokoch 1933 - 1934 charakteristické nielen

porušovanie hierarchie právnych noriem, ale i obsahová modifikácia mnohých právnych noriem alebo ich zrušenie mlčky s tým, že odporovali duchu nových ústavných zákonov. Potvrdzovala to aj právna veda i súdna prax.<sup>5</sup> Alarmujúce bolo, že zmeny demokratických ustanovení na totalitné boli takmer jednomyselne akceptované v literatúre i v praxi.<sup>6</sup> Veľmi rýchle prebudovanie demokratického právneho poriadku na totalitný umožnila zákonodarná činnosť ríšskeho kabinetu, ktorá bola úplne závislá od ríšskeho kancelára. To už v praxi fungoval vodcovský princíp s jeho väzbou na právny poriadok. Už v roku 1934 sa vyskytli hlasy, že pre vodcu neplatí zásada zákonnej autolimitácie a že je oprávnený nielen nové právo tvoriť, ale aj v konkrétnom prípade rozhodnúť bez ohľadu na to, aký právny predpis - do toho času platný - ho upravoval.<sup>7</sup> Súčasne sa už začal tlak na ďalší základný princíp právneho štátu, na sudcovskú nezávislosť. V súčasnej nemeckej právnej vede sa ale zastával názor, že nacionálne socialistický štát je štátom právnym, pravda právnym štátom ľudovým (völkischer Rechtsstaat).<sup>8</sup> Najzávažnejšou zmenou obsahu právnej filozofie a právneho myslenia bolo podriadenie jednotlivca celku. Preto voči celku nemohli existovať subjektívne práva. V súlade s chápaním podriadenosti subjektívnych práv celku sa riešila aj židovská otázka. Bola postavená ako riešenie rasového problému ihneď v roku 1933, s plánom vyradiť Židov z nemeckého politického, hospodárskeho a kultúrneho života.<sup>9</sup> Na toto hrozivé nebezpečenstvo pre Židov v Nemecku upozornil aj obsah požiadaviek zo zasadnutia XVIII. sionistického kongresu v roku 1933 konanom v Prahe.<sup>10</sup> V skutočnosti toto nebezpečenstvo sa už stalo realitou a nadobudlo charakter stredovekých pogromov.<sup>11</sup> A opäť ako pri explózii bezprávia v sovietskom Rusku v roku 1918 a bezprávia stále pokračujúceho, i v roku 1933 narazila likvidácia už nielen občianskych práv a slobôd, ale i ľudských práv a slobôd na ľahostajnosť v medzinárodnom meradle. Svetová verejnosť si na bezsankčné porušovanie občianskych a ľudských práv a slobôd zvykala. Taktiež zavedenie totalitného politického systému jednoznačne podmienené likvidáciou politickej opozície nie na základe volieb, ale na základe trestnoprávných noriem už nebolo až takou mimoriadnou zvláštnosťou. Výsledkom tohto stavu bolo, že ani realizácia Hitlerovho plánu na vylúčenie Židov z nemeckého politického, hospodárskeho a kultúrneho života nenarazila na taký odpor svetovej verejnosti, aký by sa očakával.

Zásadné porušenie medzinárodného práva Mníchovskou dohodou a neskôr Viedenskou arbitrážou voči Československu spôsobilo obrovský náraz na právnu istotu občana a obyvateľa Československa. Spustila sa lavína protiústavných konaní, či už v zaberaných Sudetoch, tak neskôr na južnom

a východnom Slovensku. Protiústavné konanie pokračovalo aj pri riešení vnútroštátnych politických problémov vo vzťahu k požiadavkám autonómie Slovenska. Už spolupráca Henleinovej SdP a HSĽS od začiatku roku 1938, podporovaná zvonku hitlerovským Nemeckom jednoznačne poukazovala na to, že akceptovaním ich štátoprávných požiadaviek môže dôjsť i k porušeniu demokratického charakteru štátu. Hrozilo, že v dvoch územných častiach republiky, v Sudetoch a na Slovensku sa ujme vlády jedna politická strana, a tým sa zlikvidujú základy parlamentnej demokracie s pluralitným politickým systémom. Po obsadení Sudet Nemeckom sa hrozba vlády jednej strany na Slovensku zrealizovala tzv. Žilinskou dohodou 6.10.1938.

Pre tvorbu práva nastávala doba, kedy vyniká relatívnosť hodnoty "všech poznatků, které se týkají předmětu tak poměrně jako jest konkrétní obsah pozitivních právních norem a litujeme truchlivý osud všech tzv. odborníků, jejichž síla by spočívala jedině v rozsáhlosti poznatků, které škrtém péra diktátora stávají se prakticky bezcennými!"<sup>12</sup>

Totalitný politický systém autonómie Slovenska sa presadil likvidáciou plurality politických strán, existenciou jednej politickej strany - Hlinkovej slovenskej ľudovej strany deklarovanej ako strana národnej jednoty. Funkčnosť tohto politického systému sa prejavila už vo voľbách do slovenského autonómneho snemu v decembri 1938, pri zostavení jednotnej kandidátnej volebnej listiny, do ktorej spomedzi obyvateľov Slovenska nebol už zaradený ani jeden Čech alebo Žid. Hrubým porušením základných občianskych práv a slobôd bolo vládne nariadenie č. 382 Zb. z 23.12.1938 o úprave niektorých služobných pomerov štátnych zamestnancov so zreteľom na autonómiu Slovenskej krajiny, na základe ktorého bol vykonaný odsun 9 000 úradníkov a zamestnancov českej národnosti zo Slovenska. Odsun sa týkal predovšetkým tých zamestnancov, ktorých dlhšie zotrvanie na Slovensku bolo zo služobných dôvodov nežiadúce. Týmto vládnym nariadením bol porušený princíp rovnosti, ale aj ústavou zaručená sloboda pobytu a mnoho ďalších ustanovení právneho poriadku. To bola jedna z prvých zaťažkávajúcich skúšok pri porušovaní občianskych práv a slobôd, ktorá ukázala, ako ďaleko sa môže "bezrestne" v porušovaní občianskych práv a slobôd ísť. Tomuto vládnemu nariadeniu predchádzali nariadenia autonómnej vlády, ktoré zbavovali miest nespoľahlivých štátnych úradníkov a rozpúšťali volené samosprávne orgány, ktoré nahrádzali menovanými funkcionármi.

Línia nasledujúceho politického vývoja nielen autonómie Slovenska, ale aj slovenského štátu bola určená už v predložennom programe slovenskej

autonómnej vlády prednesenom predsedom vlády dr. Tisom na 2. schôdzi Snemu Slovenskej krajiny dňa 21.2.1939. Z formulovania úloh štátu vyplývalo, že prioritu v chápaní ústavného vývoja už začínal mať nacionálny socializmus na úkor talianskeho fašizmu. Vyplývalo to z názoru, že "suverenita národa slovenského nesmie byť ani týmto ústavným zákonom tak viazaná, aby ťažkosti technického rázu mohli byť prekážkou jeho rozhodovania o svojich veciach, alebo aby sa z ústavnej zaviazanosti pobádal ktokoľvek k nedostatočnému rešpektovaniu záujmu národa slovenského. Národ slovenský je suverénny, tvorí si svoj štát, musí mať možnosť, aby svoje suverénne právo uplatňovať mohol vždy, neviazaný ani dlhčasným charakterom ústavnej listiny."<sup>13</sup> Výslovne sa tu uvádzala možnosť bezrestného nerešpektovania ustanovení ústavy v prípade, ak sa ako dôvod uviedol záujem slovenského národa. Z hľadiska chápania morálky a práva je v koncepcii vládneho programu zaujímavé stanovisko, že štátna moc sa mala podriaďovať iba mravnosti a právu. Tu vystupuje na povrch konflikt pohľadov na definovanie mravnosti i práva. Podľa tejto zásady mal štát rešpektovať práva rodiny, jednotlivca, spoločnosti a miestnej samosprávy. Za sväté sa považovalo právo rodičov na výchovu svojich detí, právo slobodného vierovyznania, malo byť garantované právo súkromného vlastníctva. Totalita sa mala chápať iba ako totalita národa, ktorá mala význam všeobecného prospechu národa. Všetko, čo na Slovensku žilo, pracovalo, podnikalo malo byť v prospech národa. To znamenalo, že "za týmto účelom utvorená jednota národa, pod heslom všetko za národ, všetkých zložiek národa do práce za blaho národa. Jednotou touto na večné veky vypudená bola z radov našich roztrieštenosť podľa triednych záujmov, aby nás všetkých ovládal vždy záujem celého národa. Predstaviteľkou a vykonávateľkou jednoty národa na poli politickom je jednotná strana, ktorá pre toto základné, od minulosti odlišné svoje postavenie, je viac orgánom štátnym ako reprezentantom určitej skupiny ľudí."<sup>14</sup> Odlišný postoj na ochranu práv národnostných, náboženských a rasových menšín, než ako bol uznávaný medzinárodným právom, bol vo vládnom programe vyjadrený tým, že "suverenitu svoju národ slovenský uplatňovať bude vo svojom štáte so stálym zreteľom na prirodzené kultúrne a hospodárske práva svojich inonárodných občanov Rusínov, Nemcov, Maďarov, ktorým zabezpečíme podmienky ich národného života, pravda s poukazom na to, že očakávame, aby to isté bolo zabezpečené našim bratom Slovákom pod inou štátnou suverenitou žijúcim."<sup>15</sup> Židovská otázka bola podľa vyjadrenia medzinárodnou otázkou, ktorá sa mala riešiť v najbližších dňoch. Predseda vlády ubezpečil slovenský národ, že pri riešení tejto otázky bude prvoradý záujem

slovenského národa.<sup>16</sup> V programe sa ešte vychádzalo z možnosti vyhovieť požiadavkám židovského obyvateľstva vysťahovať sa, ale do života už nastupoval plán segregácie. "Všade, kde žije väčšia skupina Židov, pre židovské deti zriadime na štátnych školách triedy židovské."<sup>17</sup>

Vo vzťahu k súkromnému vlastníctvu je vo vládnom programe zaujímavé stanovisko, že bude "ochrana princípů súkromného vlastníctva, ochrana voľnej dispozičnej sféry súkromného podnikania a aktívna podpora pri budovaní podnikov nových alebo rozširovaní podnikov už existujúcich."<sup>18</sup> Ale z presadzovaného národného princípu vyplývalo, že sa toto stanovisko netýkalo všetkých občanov, predovšetkým nie Židov.

To, že odstraňovanie židovských občanov z verejného života sa už konalo aj bez akejkoľvek právnej úpravy je zrejmé aj z diskusného príspevku poslanca a pracovníka odboru na Ministerstve školstva SR Pavla Čarnogurského. Uviedol, že od 6. 10. 1938 sa odstránilo zo školstva "v prvom rade 126 židovských učiteľov, ktorí už v dôsledku svojej rasovej príslušnosti museli stáť v protive s národnou a kresťanskou výchovou našej mládeže. Slovenské ministerstvo školstva odstránilo z národných škôl 884 učiteľov českej národnosti..." Netýkalo sa to však iba uvedených, ale zbavení svojich funkcií boli i tí, "ktorí zradu páchali a cudzie myšlienky, neslovenského ba protislovenského ducha vnášali do školy, ktorú postavil národ a preto národu mala slúžiť. Preto boli odstránení viacerí školskí inšpektori, preto boli pozbavení svojich funkcií správcovia a riaditelia škôl."<sup>19</sup>

Programove jednoznačnú perspektívu riešenia židovskej otázky na Slovensku i príčiny, pre ktoré mala byť riešená vyriekol na zasadnutí snemu poslanec Alexander Mach. Prehlásil Židov za jedných z najväčších nepriateľov a jedno z najväčších nešťastí slovenského národa. Uviedol, že z toho dôvodu "musíme v záujme národa vyriešiť do dôsledkov túto židovskú otázku, lebo nevyriešená je najlepšou prekážkou v ceste k slobodnému plneniu misie nášho národa v slovenskom štáte. Ďalšou prekážkou by bola i nevyriešená otázka česká a my všetci tieto prekážky nie z nenávisti oproti iným, ale z lásky a z povinnosti k národu svojmu musíme riešiť tak, ako sme to hlásali v časoch boja a ako to vyžaduje zmysel nášho poslanca, tak jasne vyjadrený v žilinskom manifeste a vo vládnom vyhlásení."<sup>20</sup>

Model nacionálno-socialistickej tvorby práva sa presadil hneď v prvom zákone slovenského snemu o vyhlásení slovenského štátu 14. 3. 1939. Zákon č. 1/1939 Sl.z. obsahoval veľmi závažný paragraf 4, ktorým bola vláda splnomocnená, aby cestou nariadenia vykonávala všetko, čo bolo v prechodnom čase potrebné na udržanie poriadku a na zabezpečenie záujmov

slovenského štátu. Zmocnenie nebolo ohraničené ani časovo, ani okruhom problémov, ani podmienkou dodatočného schválenia parlamentom. A tak, hoci snem mohol v zákonodarnej činnosti pokračovať, odovzdal svoju kompetenciu do rúk vlády. V období od 14. 3. 1939 do 25. 4. 1939, kedy bol slovenským snemom prijatý druhý zákon a to zákon č. 83/1939 Sl.z. o zásluhách Andreja Hlinku, vydala slovenská vláda 70 vládných nariadení, ktorých obsah bol mimoriadne závažný a do prijatia ústavy v júli 1939 ďalších 80 vládných nariadení. Taktiež sa nacionálno-socialistický model tvorby práva rozšíril o princípy nacionálneho socializmu v obsahu právnych noriem. To znamenalo, že právne normy vydávané vládou zasahovali v širokej miere do základných demokratických občianskych práv a slobôd, ktoré spočívali v rovnosti pred zákonom a v ochrane súkromného majetku.

Obsah prvých vládných nariadení smeroval proti politickej opozícii, ktorá sa síce nemohla legálne politicky angažovať, ale jej stanoviská boli známe. Boli to mimoriadne opatrenia, ktoré na dobu troch mesiacov obmedzovali alebo dočasne rušili slobody zaručené v § 113 zák. č. 121 Zb. z 29. 2. 1920, ďalej také, ktoré umožňovali vysielanie vládných dôverníkov do výrobných obchodných podnikov a závodov, ktoré zaisťovali uväznenie nepriateľov slovenského štátu, vyraďovali z advokácie tých, ktorí nemali, alebo ich otec nemal, na Slovensku obecnú príslušnosť k 30. 10. 1918.<sup>21</sup> Všetky tieto právne normy sa mohli použiť aj proti Židom bez toho, aby v nich boli pomenovaní. Prvou výslovne protizidovskou právnou normou bolo vládne nariadenie č. 36 Sl.z. z 30. 3. 1939 o zákaze výroby bohoslužobných a náboženských kresťanských predmetov nekresťanmi a o obchodovaní s nimi. Zákaz sa výslovne týkal Židov a vo vládnom nariadení nebola vôbec zmienka o tom, že by sa postihnutý mohol proti nemu odvolať na súd. Ďalej sa proti Židom mohli použiť aj ustanovenia vládných nariadení o prechodnom dozore a vnútenej správe na veľkostatky vo výmere nad 30 ha, kde bolo ohrozené riadne hospodárenie, o mimoriadnych zásahoch do oprávnení hostinských a výčapníckych živností z dôvodov verejného záujmu. Verejný záujem tu už bol definovaný ako súhrn skutočností, ktoré v pomere do seba zapadajúcej časovej a miestnej spojitosti boli spôsobilé priviesť do súladu súčasné štátoprávne, národnostné, hospodárske a sociálne pomery. Táto formulácia poskytovala naozaj možnosti čo najširšieho výkladu.<sup>22</sup>

Začiatkom jednoznačného, účelového a výslovného vyraďovania Židov zo života občianskej spoločnosti v slovenskom štáte podľa cieľov a kritérií nacionálneho socializmu bolo vládne nariadenie č. 63 Sl.z. z 18. 4. 1939 o vymedzení pojmu Žida a usmernení počtu Židov v niektorých slobodných

povolaniach. Začala sa tvrdá legálna protizidovská politika načrtnutá ešte na pôde slovenského autonómneho snemu vo februári 1939. Súčasne boli v tomto vládnom nariadení súdy vylúčené z akéhokoľvek rozhodovania. To znamenalo, že Židia boli pozbavení akejkoľvek súdnej ochrany a stali sa v štáte páriami. V súlade so stanovenou líniou bol aj obsah vládneho nariadenia č. 73 Sl.z. z 24.4.1939 o politických zbohatlíkoch, ktorých majetok získaný vlastnou politickou činnosťou alebo takýmto vplyvom, politickou činnosťou (vplyvom) iných osôb alebo politických strán v dobe od 30.10.1918 do 6.10.1938 prepadol v prospech štátu a to bez ohľadu na to, či šlo o majetok na Slovensku alebo v cudzine. Prepadnutie majetku v prospech štátu sa vzťahovalo i na majetok nadobudnutý tretími osobami, dedením alebo darovaním. Osoby, ktorých majetok prepadal štátu mala určiť vláda. Konanie podľa tohto nariadenia bolo časovo obmedzené do 31.12.1939 a proti rozhodnutiu päťčlennej komisie menovanej vládou na návrh ministra vnútra sa nepripúšťala ponosa na Najvyšší správny súd. Obsah tohto vládneho nariadenia bol jednoznačným odklonom od zásady nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege a taktiež od zásady nedotknuteľnosti súkromného vlastníctva.

Postoj poslancov slovenského snemu k uvedeným vládnym nariadeniam sa prejavil až na 3. schôdzi parlamentu 11. mája 1939. Poslanec Anton Šalát pri prerokovávaní vládneho návrhu zákona o úspornom a kontrolnom výbore slovenského snemu vyslovil požiadavku revízie majetkových pomerov politických zbohatlíkov, výsledkom čoho malo byť buď dobrovoľné vzdanie sa takto určeného majetku, alebo jeho zhabanie.<sup>23</sup> Za zbohatlíkov boli považovaní všetci tí politici, ktorí sa neangažovali v prospech samostatného Slovenska, resp. boli v nelegálnej opozícii.

Do prijatia ústavy slovenského štátu v júli 1939 boli prijaté ďalšie vládne nariadenia, ktoré zbavovali Židov možnosti pracovať vo svojej profesii. Obsahovo boli veľmi závažné vládne nariadenia o súpise poľnohospodárskych nehnuteľností vo vlastníctve cudzozemských štátnych občanov, s majetkom ktorých mohla vláda nakladať tak, ako nakladali vlády príslušného štátu s poľnohospodárskymi nehnuteľnosťami nachádzajúcimi sa vo vlastníctve slovenských štátnych občanov<sup>24</sup> a o súpise poľnohospodárskych nehnuteľností vo vlastníctve Židov.<sup>25</sup> Súpis mal byť vykonaný do 60 dní a tieto nehnuteľnosti nemohli byť scudzené, ani zaťažené alebo dané do árendy bez povolenia Ministerstva hospodárstva. Bol to radikálny zásah do vlastníckeho a dispozičného práva. Politika vlády vo vzťahu k Židom sa nijako netajila tým, že táto poľnohospodárska pôda sa bude vlastníkom Židom odnímať.

Ďalšou takouto formou v príprave vylúčenia Židov z hospodárstva bola ďalšia revízia živnostenských oprávnení k výkonu živnosti na všetky formy živnostenského podnikania.<sup>26</sup> Oďňať oprávnenie k výkonu živnosti sa mohlo vtedy, ak boli proti majiteľovi námietky z hľadiska osobnej spoľahlivosti, verejného záujmu, alebo sa vyskytli sociálne dôvody, ktoré vyžadovali odstránenie hospodársky nezdravého vplyvu pre nadpočetné oprávnenia. Ustanovenia tohto vládneho nariadenia sa v skutočnosti mohli dotknúť všetkých tých, ktorí boli z politických dôvodov nespoľahliví.

Vzťah slovenskej politickej reprezentácie k obyvateľom a občanom židovského pôvodu a jeho premietanie do zákonodarstva sa definitívne zakotvil v ústave slovenského štátu. Predložený návrh ústavy slovenského štátu preberal v značnej miere princípy talianskeho fašizmu, ale už so zreteľnými silnými prvkami nemeckého nacionálneho socializmu. Presadzoval sa v nej vplyv štátu na všetky sféry života obyvateľstva a jasne sa zakotvila priorita kolektivismu voči postaveniu jednotlivca. Hybnými silami v štáte mal byť autoritatívny systém ako protipól demokratickému režimu a stavovské zriadenie. Závažným bol vzťah ústavy k súkromnému vlastníctvu, ktoré malo mať v prvom rade sociálnu funkciu a malo slúžiť všeobecnému dobru.<sup>27</sup> Vzťah ústavy k občianskym právam a slobodám sa prejavil hneď v preambule ústavy, kde sa uvádzalo, že slovenský štát združuje podľa prirodzeného práva všetky mravné a hospodárske sily národa v kresťanskú a národnú pospolitosť. Ako uviedol v rozprave o návrhu ústavy poslanec Miloš Vančo, „z ústavnej ochrany sa nevylučuje nik, kto sa hlási ku kresťanským a národným zásadám, ale čo je beznárodné a internacionálne, to vypadlo.“<sup>28</sup> Táto poznámka sa týkala okrem preambuly aj obsahu § 81, ods. 1: „Všetci obyvatelia bez rozdielu pôvodu, národnosti, náboženstva a povolania požívajú ochranu života, slobody a majetku“. Z obsahu ustanovení tohto paragrafu bola vyňatá ochrana rasy, ktorá bola v demokratických ústavách zahrnutá na základe ustanovení mierových zmlúv zabezpečujúcich aj týmto pojmom ochranu Židov. Znamenalo to, že slovenská ústava odoprela Židom ústavnú ochranu.

Zásadný obrat zaznamenala ústava slovenského štátu v chápaní občianskych práv a slobôd. Z ústavných ustanovení bol vypustený princíp rovnosti. Prednosť pred právami občanov dostali povinnosti. K nim patrila vojenská služba, predvojenský a povojenský výcvik mužov, ale pomocná služba na ochranu štátu sa týkala aj žien. Ďalej bola do povinností zahrnutá pracovná povinnosť a povinnosť občanov plniť úlohy svojho povolania, pomáhať verejným orgánom v ich činnosti, plniť funkcie, ktoré mali na základe zákona alebo z príkazu úradov. Toto ustanovenie obsahujúce

podriadenie občana štátu znamenalo taktiež presun zodpovednosti občana za určité konanie na štát. To znamenalo, že pod toto ustanovenie sa mohol vsunúť akýkoľvek protizákonný postup, ktorý sa odôvodnil štátnymi záujmami. Sloboda vierovyznania, prejavu mienky, vedeckého bádania a umenia sa zabezpečovala, pokiaľ nenarážala na ustanovenia zákonov, verejného poriadku a kresťanských mravov. Ustanovenia o občianskych povinnostiach a právach boli navyše podmienené ešte vzťahom občana k vedúcej úlohe jednej politickej strany v štáte, prostredníctvom ktorej sa mal slovenský národ zúčastňovať na štátnej moci. Konkrétna realizácia predstavy postavenia súkromného vlastníctva v slovenskom štáte sa prejavila, okrem už uvedených zásahov do majetkových práv občanov, aj v zákone z októbra 1939 o zhabaní majetku pre niektoré trestné činy.<sup>29</sup> Ustanovenia zákona znamenali doslova prevrat v súkromnom práve - v majetkovo právnych vzťahoch. Zákon znamenal zásadný zlom v chápaní postavenia súkromného vlastníctva v štáte. Jednoznačne sa prejavilo, čo znamená v totalitnom politickom systéme obmedzenie súkromného vlastníctva zákonom. Zákon zbavoval ochrany súkromného majetku štátom toho, kto sa proti štátu dopustil alebo chystal dopustiť trestného činu. Išlo o zásah do majetkových práv tých osôb, ktoré nesúhlasili s politickým režimom. Zákon nadväzoval na ústavný zákon o štátnom občianstve zo septembra 1939, ktorý okrem iného obsahoval závažné ustanovenie o odňatí štátneho občianstva z politických dôvodov.<sup>30</sup> Odňatie štátneho občianstva sa vzťahovalo aj na manželku a na maloleté deti a to vtedy, keď to Ministerstvo vnútra vo svojom rozhodnutí z dôvodov spolupiny alebo ohrozenia dôležitých štátnych záujmov výslovne prehlásilo.

Prístup k chápaniu súkromného vlastníctva z hľadiska filozofie nacionálneho socializmu sa prejavil aj v právnickej literatúre, kde bola načrtnutá prestavba práva z liberalistických pozícií na etatistické. Právo nemalo hodnotiť, chrániť, odmeňovať, trestať jednotlivca ako takého, ale ako člena národnej pospolitosti. Práva jednotlivca mali byť odvodené z práv pospolitosti a v dôsledku toho mali byť viazané na povinnosti. Prelomením liberalistickej zásady prestalo byť súkromné vlastníctvo považované za všeobecné, neobmedzené a výlučné. Právo vlastníka sa malo zúžiť na právo dispozičné a na spravovacie. Vo vzťahu k pôde malo byť súkromné vlastníctvo zúžené iba na členov národa. Ale takto sa malo chápať aj súkromné vlastníctvo hnuteľností. Vzhľadom na to mali byť všetky veci potrebné pre život národa zbavené ľubovôle vlastníka. Tieto zmeny v chápaní vlastníckeho práva sa mali prejať aj v dedičskom práve, ktoré nemalo byť v rozpore so záujmami národnej pospolitosti. Dedič mali iba zákonní dediči.<sup>31</sup>

Pri rozpracovávaní zásad úlohy práva v slovenskom štáte mala slovenská právna veda vychádzať z nemeckej právnej vedy a z nacionálno-socialistického súkromného práva.<sup>32</sup>

Z uvedeného vyplýva, že obrat o 180 stupňov v názoroch na úlohu práva v spoločnosti a v štáte sa netýkal iba židovského obyvateľstva. Totalitný politický systém neposkytuje nikdy jednotlivcovi šancu voči štátu. Protižidovské zákonodarstvo bolo len vystupňovaním abnormality, do akej sa právo dostalo vďaka totalitnému politickému systému.

Radikálny zásah do vlastníckeho práva znamenal zákon č.40 Sl.z. z 22.2.1940 o pozemkovej reforme, kde sa v § 24 uvádzalo, že po nadobudnutí účinnosti tohto zákona nemohol Žid nadobúdať poľnohospodárske nehnuteľnosti okrem prípadu zákonného dedenia. Pretože však zo zákona vyplývala pre Židov povinnosť dať svoje poľnohospodárske nehnuteľnosti na výkup, stratilo ustanovenie o dedení svoj význam. Pri prerokovávaní návrhu tohto zákona sa zdôvodňovalo vyradenie Židov z možnosti vlastníť poľnohospodárske nehnuteľnosti, že "keď dnešný všeobecný politický vývin vyraduje Židov z pospolitosti árijských národov, niet nijakého vážneho, ba ani len menej vážneho dôvodu ponechávať Židov v poľnohospodárstve. ... Keď takýmto činom Židov vyradujeme z poľnohospodárstva, ale im dávame všeobecnú hodnotu toho, čo sa im odníma, právne sa im újma nedeje, ba nedeje sa im ani len hospodárska újma, iba obmedzuje sa doterajší bezuzdný liberalizmus, ktorý dovoľoval, aby naša pôda dostávala sa do ruky komukoľvek, a to nepovolanému špekulantovi Židovi skôr ako povolanému odbornému pracovníkovi."<sup>33</sup> Z uvedeného citátu spravodajcu ústavnoprávneho výboru Miloša Vanču vyplývajú dve skutočnosti. Prvá, že štát bol ešte vo februári prístupný na finančné vyrovnanie za odobratú pôdu, ale druhá skutočnosť ukázala už na deformáciu právneho myslenia, keď sa uvádza, že finančné vyrovnanie za povinne odovzdanú pôdu zotrela diskvalifikáciu Židov vlastníť, resp. nadobúdať poľnohospodársku pôdu. Pri prerokovávaní návrhu tzv. arizáckeho zákona č.113 Sl.z. z 25.4.1940 o židovských podnikoch a o Židoch zamestnaných v podnikoch sa ešte zdôrazňovalo, že keby sa židovská otázka mala riešiť iba z politického hľadiska, mohla by sa vyriešiť jedným revolučným rezom bez ohľadu na akékoľvek následky. Ale židovská otázka "je ale aj otázkou veľmi dôležitého hospodárskeho významu a dosahu. ... Očistenie hospodárskeho života od Židov sa musí diať tak, aby jestvujúce hospodárske podniky nezanikli, neoslabli, aby boli provozované v ďalšom ich rozsahu a zostali prameňmi daní a verejných dôchodkov."<sup>34</sup> Ďalej sa v správe uvádzalo, že židovská otázka je aj veľmi dôležitou právnou

otázkou. "Jej vyriešenie po stránke právnej dotýka sa všetkých hlavných inštitúcií nášho právneho poriadku a vôbec zásady právnej spravodlivosti a slušnosti, ktoré sú a musia byť piliermi každého usporiadaného štátu a najmä kresťanského štátu."<sup>35</sup> Tento zákon sa považoval za základný kameň celého arizačného procesu.

Ďalším "revolučným" zásahom do vlastníckeho práva boli ustanovenia zákona č.213 Sl.z. z 3.9.1940 o výkupe nehnuteľností zakúpených Židmi na exekučnej dražbe. Pri prerokovávaní návrhu tohto zákona v parlamente spravodajca ústavnoprávneho výboru dr.Hudec uviedol, že židovskú otázku "upravil už celý kultúrny svet, do stroja ktorého sme sa i my zapojili, ktorý nás privedol k dnešnej šťastnej prítomnosti a povedie nás i v budúcnosti. Keď v tomto kultúrnom svete veľkého Nemecka bolo absolútne vyriešenie židovskej otázky národu prospešným, táto prax zaručuje i nám dobré výsledky a účinky pre ľud slovenský. Týmto úvahami prelomil ústavnoprávny výbor námietku hrubého prielomu do zásad súkromného práva a priklincoval, že neprávom stratené právo slovenského roľníka znovu oživne uzákonením predloženej osnovy." Poslanec dr.Orlický podporil predložený návrh citátom prezidenta Tisu z jeho prejavu na zasadnutí tajomníkov HSL'S dňa 9.8.1940: "v mnohých listoch mne adresovaných písali mi Židia, či to, čo robíme, je kresťanské? Dalo mi to podnet na uvažovanie a pomyslel som si: Vy mňa učíte kresťanstvu! To však nie je argument; argumentom je, že národu nedám zahynúť pre židovskú pospolitosť."<sup>36</sup>

Pre urýchlenie celého protižidovského zákonodarného procesu malo veľmi veľký význam zmocňovacie zákonodarstvo. Okrem zmocňovacieho paragrafu v zákone č.1/1939 Sl.z. obsahovala zmocňovacie ustanovenie aj ústava v §44, ods.1, na základe ktorého mala vláda právomoc vydávať nariadenia s mocou zákona, "ak na zamedzenie nenahraditeľnej újmy vážne hospodárske, finančné alebo politické záujmy štátu vyžadujú neodkladné opatrenia." Tieto opatrenia sa netýkali vecí, ktoré patrili do výlučnej právomoci snemu alebo ktoré mal podľa ústavy upraviť zákon. Nariadenie s mocou zákona platilo len vtedy, ak ho podpísala väčšina členov vlády a prezident. Súčasne s jeho vyhlásením ho mal predložiť predseda vlády snemu, ktorý mohol vysloviť s ním do troch mesiacov nesúhlas, alebo ho mohol vydať ako zákon.

K najzávažnejším právnym normám patrila vzhľadom na jeho využitie ústavný zákon č.210 Sl.z. z 3.9.1940, ktorým sa vláda splnomocnila, aby činila opatrenia vo veciach arizácie. Vláda bola splnomocnená, aby nariadeniami robila všetky opatrenia, ktoré boli potrebné a) aby sa Židia vylúčili

zo slovenského hospodárskeho a sociálneho života, b) aby majetok prešiel do vlastníctva kresťanov. Splnomocnenie platilo na jeden rok od účinnosti ústavného zákona a mali ho vykonať všetci členovia vlády. Nariadenia vydané na základe tohto splnomocnenia mali platnosť zákonov a podpisoval ich predseda vlády a príslušný minister. Týmto ústavným zákonom sa začal frontálny útok na všetok nehnuteľný i hnutelný majetok i na finančný kapitál. Už vôbec nebola snaha teoreticky z pohľadu práva zdôvodňovať obsah ustanovení. Naviac, ani vláda sa nemienila zaťažovať so sústavným riešením židovskej otázky, ktoré naberalo na intenzite. Svoje zmocnenie na základe ústavného zákona č.210/1940 Sl.z. sčasti delegovala nariadením č.222 Sl.z. zo 16.9.1940 na Ústredný hospodársky úrad zriadený na základe tohto nariadenia. Táto inštitúcia bola podriadená predsedovi vlády a v jej kompetencii bolo vykonať podľa osobitných predpisov všetko, čo bolo potrebné pre vylúčenie Židov zo slovenského hospodárskeho, sociálneho života a prevedenie ich majetku do vlastníctva kresťanov. Samozrejme už bez akejkoľvek finančnej náhrady. Už 18.10.1940 vyšlo nariadenie č.271 Sl.z. o židovských viazaných účtoch a úschovách. Iným spôsobom ako na viazaný účet sa Židom prijímanie peňazí zakazovalo. Na vydržiavanie svojej rodiny si mohli Židia týždenne vyberať stanovený obnos, ktorý bol postupom času sústavne znižovaný. Vyhláškou Ústredného hospodárskeho úradu č.209/1942 Ú.n. bola táto výška stanovená na Ks 150.- týždenne.

Zriadený Ústredný hospodársky úrad bol v odbore svojej pôsobnosti oprávnený vydávať rozhodnutia (opatrenia), alebo mohol poveriť jednotlivými výkonmi úrady, záujmové korporácie a iné ustanovizne. Rozhodnutia a opatrenia Ústredného hospodárskeho úradu boli konečné a boli publikované v Úradných novinách. Ich počet tvoril najmä v roku 1941 tri štvrtiny ich rozsahu. Jeho konkrétna činnosť bola mimoriadne rozsiahla a obľudná. Už v decembri 1940 bola daná do tlače Komentovaná zbierka najnovších právnych predpisov upravujúcich arizáciu a právne postavenie Židov na Slovensku, ktorú zostavili pracovníci Ústredného hospodárskeho úradu pod vedením jeho predsedu Augustína Morávka. V predhovore k publikácii Augustín Morávek uviedol, že podľa kritiky v ríšskonemeckých časopisoch a z pohľadu odborníkov boli právne predpisy upravujúce arizáciu a právne postavenie Židov na Slovensku dokonalejšie a lepšie ako tomu bolo v Nemecku, okrem predpisov určujúcich pojem Žida. Za rigoróznejšie než nemecké boli považované nariadenie č.304 Sl.z. z 30.11.1940, ktorým sa obmedzovala voľnosť nakladať s majetkom Židov a nariadenie č.257 Sl.z. z 11.10.1940 o dočasných správcoch pre domy Židov a o výpovediach židovským nájomníkom. Zdôraznil, že "čo sa týka

problému právnej istoty, tak k tomu len toľko, že medzi právom a právom je tiež rozdiel. Je samozrejmé, že národne-socialistické zákonodarstvo sa podstatne líši od práva demokraticko-liberalistického". Zároveň upozornil, že sa bude riešiť otázka pracovnej povinnosti Židov vyradených zo slovenského hospodárskeho a sociálneho života. Taktiež už pripomínal nutnosť plánovitého riešenia vysťahovania Židov zo Slovenska.<sup>37</sup> Konkrétanou prípravou na vysťahovanie Židov zo Slovenska bolo nariadenie č.186 Sl.z. z 12.8.1941, ktorým sa obmedzovala voľnosť nakladať s majetkom Židov a zriadenie Fondu pre podporu vysťahovalectva Židov.

V podstate súhrnné spracovanie právnych predpisov bolo obsiahnuté v nariadení č.198 Sl.z. z 9.9.1941 o právnom postavení Židov známom pod názvom Židovský kódex. Toto nariadenie bolo posledné, ktoré bolo vydané na základe zmocňovacieho ústavného zákona č.210/1940 Sl.z., ktorého platnosť končila 11.9.1941. Dôvodmi, ktoré viedli k vydaniu Židovského kódexu a najmä rozborom vymedzenia pojmu Žid sa zaoberal v časopise Verejné právo č.8,9,10/1941 dr.Jozef Martinka v článku na pokračovanie "Niekoľko poznámok k Židovskému kódexu". Uviedol, že vo vládnom nariadení č.63/1939 Sl.z. pri vymedzení pojmu Žida sa nevychádzalo zo základných poznatkov, na ktorých bolo vybudované ríšsko-nemecké zákonodarstvo o právnom postavení Židov. Nepostihlo sa, že "nebezpečenstvo zvrátenosti svetozákona Židov nevyplýva z ich príslušnosti k určitému (židovskému) vierovyznaniu, ale skôr z príslušnosti k určitej rase, ktorá v snahe ovládnuť svet, neostýcha sa nijakých prostriedkov najmä nie ani ukrytia pod plášť kresťanského vierovyznania. Táto teória vychádza zrejme z názoru, že čím viac je v niektorom jedincovi židovskej krvi, tým je rasove židovstvu a jeho mentalite bližší, a tým aj pre spoločenský poriadok nebezpečnejší."<sup>38</sup> Na tento článok bola vo Verejnom práve od nomenovaných čitateľov uverejnená odozva, v ktorej sa ohradzovali proti tomu, že Martinikova charakteristika vymedzenia pojmu Žida vo vládnom nariadení č.63/1939 Sl.z. je zavádzajúca. Autori uvádzali, že je nemožné si predstaviť, "že by naši slovenskí právnici boli takí zaostalí, že by o rasových zákonoch Nemecka, vynesených v roku 1935, neboli mali vedomosť. Vskutku, už r.1936 priniesol Administratívny vesník a kultúra článok o norimberských zákonoch a medzi iným aj doslovný preklad ustanovení o Židoch a to z pera jedného zo spoluosnovateľov vlád. nariadenia č.63/1939 Sl.z. Vládné nariadenie č.63/1939 Sl.z. bolo výsledkom politických pomerov a svetových názorov, ktoré v časoch jeho vzniku na Slovensku rozhodovali. ... Vieme, že rasové opatrenia v Nemecku stretávali sa spočiatku s odporom určitých kruhov a tieto kruhy len neskôršie uznali ich správnosť. Ako každá vážna

otázka, i rasová prekonávala u nás istý vývoj, až dozrela tohto roku natoľko, že sa mohlo pristúpiť k stanoveniu pojmu Žida v zmysle rasovej teórie (podľa norimberských zákonov)".

Vplyv totalitného politického systému na deformáciu právneho myslenia a právneho vedomia je očividný. Totalitný politický systém vytvára optimálne podmienky na zlyhanie morálnych princípov.

Progresívna krivka vývoja protižidovského zákonodarstva gradovala na rozhraní rokov 1941/1942, kedy sa pripravoval návrh zákona o vysťahovaní Židov. Na židovský majetok už bola uvalená dočasná správa a na základe vyhlášky vlády č.238/1941 Sl.z. prepadol všetok nehnuteľný majetok Židov v prospech štátu. Podobné nariadenia sa vzťahovali aj na hnuteľný majetok.

Situácia v parlamente bola v priebehu roku 1941 taká, že sa na zasadnutiach schádzalo okolo 40 poslancov. To bol ale nedostatočný počet na prijímanie ústavných zákonov. Eventuálnej nepríjemnej situácii sa predišlo prijatím ústavného zákona č.225 Sl.z. zo 7.10.1941, ktorým sa menil § 100, ods.1 ústavy. Podľa tohto ústavného zákona bol prezident republiky kompetentný menovať voľbou nezaplnené alebo uprázdnené mandáty do konca funkčného obdobia ústavodarného snemu. Takto bol snem doplnený o chýbajúci počet poslancov na stav stanovený ústavou - 80 poslancov.

Vyvrhnutím protižidovského zákonodarstva bol svojím obsahom a dosahom ústavný zákon č.68 Sl.z. z 15.5.1942 o vysťahovaní Židov. Zákon musel byť prijímaný ako ústavný preto, lebo zbavoval Židov štátneho občianstva. Na programe 87. zasadnutia Snemu Slovenskej republiky dňa 15.5.1942 boli okrem návrhu zákona o vsťahovaní Židov predložené na prerokovanie a schválenie ešte dva návrhy zákonov. Časový záznam o začiatku zasadnutia bol 17.46 hod. a zasadnutie snemu sa skončilo o 18.18 hod. Rozprava k návrhu ústavného zákona o vysťahovaní Židov nebola žiadna. Po správe ústavnoprávneho výboru, v ktorej spravodajca oboznámil poslancov o odchýlkach predloženého návrhu od pôvodného vládneho, boli poslanci oboznámení, že ústavnoprávny výbor prijal aj rezolúciu a to v záujme kresťanov, na ktorých sa výnimky zo zákona nevzťahujú. V rezolúcii sa od vlády požadovalo, aby týmto osobám bolo umožnené osobitné usídlenie, nehatené náboženské žitie a nábožensko-mravná výchova.<sup>39</sup>

Prijatím tohto ústavného zákona sa nekončilo vydávanie protižidovských právnych noriem. Ale to už boli iba modifikácie predchádzajúcich, okrem zákona č.138 Sl.z. z 2.7.1942 o obmedzeniach Židov pri osvojení. Zákon mal zamedziť "zneužitiu" osvojenia najmä Žida nežidom z dôvodov, aby sa vyhol odtransportovaniu do cudziny. Dôvodmi k predloženiu návrhu

tohto zákona boli podľa vyjadrenia spravodajcu množiace sa takéto prípady.<sup>40</sup>

Totalitný politický systém obsahuje jedno zásadné pravidlo-vytvorenie si nepriateľa. Aj politická reprezentácia slovenského štátu si ho vytvorila. Bola to politická opozícia a Židia. Zákonné opatrenia, ktoré voči nim smerovali mali rovnakú represívnu povahu a smerovali nielen proti základným občianskym právam a slobodám, ale i proti ľudským právam a slobodám. Filozofia potlačovania akejkoľvek odlišnosti, či už v prejave názoru, vôle alebo rasy vrátila i právne myslenie a tvorbu práva o niekoľko storočí späť.

- 1) Zlatý, Jan: Italský fašismus. (K 10.výročí pochodu na Rím). Praha 1933, Kapras, Jan: Fašismus. Praha 1936, Mussolini, Benito: Fašistická náuka. Bratislava 1939, články a štúdie In: Zahraniční politika, 1922-1939
- 2) Mertl, Jan: Z dějin politického myšlení. Praha 1943, s.191
- 3) Laštovka, Karel: Změny v německé ústavě za třetí říše. Bratislava, 1934, s.3. Havelka, Jiří: Ideologická přestavba některých institutů veřejného práva v národně-sociálním Německu, In: Právník 1935, s.353/4
- 4) Tamtiež Laštovka, Karel: s.6-10
- 5) Tamtiež Havelka, Jiří: s.353
- 6) Tamtiež, s.354
- 7) Tamtiež, s.358
- 8) Tamtiež, s.358
- 9) Reiner, K.L.: "Der Jud" ist schuld", podľa Ing. Gottfrieda Federa. In: Zahraniční politika, 1933, s.365
- 10) Politzer, Heinz: Pražský kongres sionistický v roce 1933. In: Zahraniční politika, 1933, s.613-617
- 11) Konec německého federalismu. Rasová a myšlenková nesnášenlivost v Německu a její světový ohlas, Přehled politický a hospodářský. In: Zahraniční politika, 1933, s.266
- 12) Weyr, František: To, co mizí a to, co zůstává. In: Časopis pro právní a státní vědu, 1938, Brno, s.453
- 13) Tesnopisecké správy z 2. schôdze Snemu Slovenskej krajiny v dňoch 21.-23.2.1939, s.8
- 14) Tamtiež, s.8
- 15) Tamtiež, s.8
- 16) Tamtiež, s.9
- 17) Tamtiež, s.14, 17

- 18) Tamtiež, s.25
- 19) Tamtiež, s.50
- 20) Tamtiež, s.94
- 21) Vládne nariadenie č.9 Sl.z. zo dňa 16.marca 1939, ktorým sa činia mimoriadne opatrenia pre obvod celého Slovenského štátu, vlád.nar. č.19 Sl.z. z 15.3.1939 o vyslaní vládnych dôverníkov do výrobných a obchodných podnikov (závodov), vlád.nar. č.32 Sl.z. z 24.3.1939 o zaisťovacom uväznení nepriateľov Slovenského štátu, vlád.nar. č.33 Sl.z. z 24.3.1939 o prevádzaní advokátskej praxe.
- 22) Vládne nariadenie č.39 Sl.z. zo dňa 30.marca 1939 o ustanovení prechodného dozoru a vnútej správy na veľkostatkách, vlád.nar. č.40 Sl.z. z 30.3.1939 o mimoriadnych zásahoch do oprávnení hostinských a výčapníckych živností.
- 23) Tesnopisecké správy z 3. schôdze Slovenského snemu dňa 11.mája 1939, s.23
- 24) Vládne nariadenie č.146 Sl.z. z 21.6.1939 o súpise poľnohospodárskych nehnuteľností vo vlastníctve cudzozemských štátnych občanov.
- 25) Vládne nariadenie č.147 Sl.z. z 21.6.1939 o súpise poľnohospodárskych nehnuteľností vo vlastníctve Židov.
- 26) Vládne nariadenie č.169 Sl.z. z 11.7.1939 o revízií živnostenských oprávnení
- 27) Tesnopisecká správa zo 6.zasadnutia Slovenského snemu 21.7.1939, s.8.
- 28) Tamtiež, s.10
- 29) Zákon č.262 Sl.z. z 19.10.1939 o zhabaní majetku pre niektoré trestné činy
- 30) Ústavný zákon č.255 Sl.z. z 25.9.1939 o štátnom občianstve (doplnený ústavným zákonom č.160/1941 Sl.z.)
- 31) Kráľ, Štefan: Poznámky k §§ 79 a 87 o ústave Slovenskej republiky, In: Právny obzor č.13/1939, s.157-160
- 32) Osváth, Julius: Národnosocialistické súkromné právo, In: Právny obzor č.2-3/1942, s.48-53
- 33) Tesnopisecké správy z 26.zasadnutia Snemu Slovenskej republiky dňa 22.2.1940, s.16
- 34) Tesnopisecká správa z 33.zasadnutia Snemu Slovenskej republiky, 25.4.1940, s.2
- 35) Tamtiež, s.3
- 36) Tesnopisecké správy zo 43.zasadnutia Snemu Slovenskej republiky, 3.9.1940, s. 7 a 10

- 
- 37) Tamtiež, s.7 - 8
  - 38) Martinka, Jozef: Niekoľko poznámok k Židovskému kódexu.  
In: Verejné právo č.8/1941, s.246
  - 39) Tesnopisecká správa z 87. zasadnutia Snemu Slovenskej republiky  
dňa 15.5.1942, s.4
  - 40) Tesnopisecká správa z 92. zasadnutia Snemu Slovenskej republiky,  
dňa 2.7.1942, s.31